

Folkskollärarna - en facklig tillbakablick

Författare:

Göran Sparrlöf

Den första riksomfattande organisationen för folkskolans lärare var Sveriges allmänna folkskollärareförening, SAF, som grundades år 1880. Föreningen, som var delvis facklig och delvis idealistisk, stod öppen för småskollärarinnor och folkskollärare av båda könen. Som medlemmar accepterades även personer som inte var lärare, men som intresserade sig för skolan och folkbildningen.

Med tiden utvecklade de olika lärargrupperna egna, specifika intressen. Detta ledde till uppkomsten av rent fackliga organisationer. År 1906 bildades Sveriges folkskollärarinneförbund och år 1920 Sveriges folkskolläraryförbund. Därmed var folkskollärarkåren delad mellan två lärarfackliga organisationer, en kvinnlig och en manlig. År 1918 hade också småskollärarinnorna skapat en egen intresseorganisation, Sveriges småskollärarinneförening.

Olika uppfattningar – orsak till strid om medlemmar

SAF var länge den helt dominerande organisationen på folkskolans område, såväl numerärt, ekonomisk som prestigemässigt. Den fungerade, och ville fungera, som ett samlande språkrör för folkskolans samtliga lärargrupper. Föreningen försvagades dock vid 1940-talets början och omvandlades år 1946 till en federation utan fackliga funktioner.

Förhållandet mellan SAF och de kvinnliga lärarorganisationerna var i stort sett goda eftersom de sistnämnda accepterade den äldre föreningens överhöghet. Mellan SAF och folkskollärarinneförbundet utvecklades i praktiken ett alliansförhållande, ty båda organisationerna kämpade för likalönens införande. Denna intressegemenskap gav redan från början upphov till starka motsättningar gentemot Sveriges folkskolläraryförbund. Det manliga förbundet försvarade ihärdigt systemet med högre manslöner samt ifrågasatte SAF:s ledande ställning. Mellan folkskolläraryförbundet och SAF rådde även konkurrens om de manliga folkskollärarna. Båda organisationerna gjorde anspråk på att företräda dessa.

Kvinnliga och manliga lärare ska ha lika lön

Under efterkrigstiden förändrades förhållandet mellan folkskollärarnas organisationer radikalt. Motsättningarna mellan de manliga och kvinnliga folkskolläraryförbunden ersattes av samarbete och år 1963 skedde en förbundssammanslagning. Därmed bildades Sveriges lärarförbund. Bakom samarbetsklimatet och sammanslagningen kan flera krafter identifieras.

Grundläggande förutsättningar var likalönens införande år 1937 och SAF:s uttåg från den fackliga arenan år 1946. Dessa förändringar innebar att de gamla konflikterna dog ut. Vidare ställde enhetsskolreformen på 1950-talet folkskollärarkåren inför nya

utmaningar och i dessa hade förbunden gemensamma intressen. I denna reform bildades den nioåriga och i tre stadier indelade skola som senare fick namnet grundskolan.

Strid om undervisning och tjänsteunderlag

I den nya enhetsskolan krymptes folkskollärarnas arbetsområde från klasserna 3–7 till årskurserna 4–6, det vill säga till det nya mellanstadiet. Gemensamma utmaningar blev nu att försvara det egna reviret och att vinna insteg på det nyinrättade högstadiet. Det sistnämnda målet ledde till ett långvarigt konflikttillstånd med de akademiskt utbildade adjunkterna. Parallellt med 1950-talets fortlöpande skolreform skedde attitydförändringar inom folkskolläraryrket. Den gamla uppdelningen efter kön började upplevas som irrationell, onödigt kostsam samt otidsenlig. I bakgrunden fanns även TCO som en inspiratör till samverkan och sammanslagning. Att den senare trots allt dröjde till år 1963 berodde på att det inom lärarinneförbundet fanns en länge kvarlevande misstänksamhet mot den manliga organisationen. Samarbete ansågs vara tillräckligt.

Lärarlönerna – ständigt lika aktuell fråga

De fackliga frågor som engagerat folkskolläraryrket genom åren är många och här skall endast pekats på några stora teman som varit aktuella under lång tid. Den fråga som främst dominerat lärarorganisationernas arbete under perioden 1880–1963 har varit lönerna. Generellt sett har kåren upplevt sig vara underbetald och målet har varit att få upp lönenivåerna. En strävan har också varit att vinna ekonomisk likställighet med statliga tjänstemän på lägre nivåer. Detta förverkligades år 1942, då riksdagen fattade ett definitivt beslut om att folkskollärarna skulle inlemmas i det statliga lönesystemet. Inom kåren uppfattades detta som en statusvinst.

När det gäller lönerna har den fackliga kampen förts också mellan lärarorganisationerna. Folkskollärarinneförbundets krav på likalön och det motstånd som detta orsakade från de manliga kollegornas sida har redan berörts. En annan motsättning gällde arbetsfördelningen i B 1-skolorna. I dessa skolor fanns två folkskollärare av vilka den ene undervisade i de lägre klasserna och den andre i de högre. Den förra var i regel en kvinna och den senare en man.

Denna problematik löstes först under enhetsskolreformen på 1950-talet. I den ersattes folkskollärarnas arbetsområde av ett treårigt mellanstadium som inte kunde delas.

Skolutveckling – ett fackligt intresse

På det pedagogiska planet stod folkskollärarna eniga kring det bottenskolprogram som Fridtjov Berg hade presenterat år 1883. Det gick ut på att förbättra folkskolans kvalitet så att den kunde bli en gemensam bottenskola för alla samhällsklasser. På den skulle all vidare utbildning vila. Denna vision ansågs ha blivit förverkligad i och med enhetsskolreformen. Överhuvudtaget har folkskollärarkåren strävat efter att bygga ut och förbättra folkskolan. I linje med detta framfördes vid upprepade tillfällen krav på bättre lärarutbildning samt att folkskollärarexamen skulle ge behörighet till universitetsstudier. Det senare kravet infriades år 1953, dock med vissa förbehåll. Folkskollärarkårens kamp för skolutveckling kan tolkas i idealistiska termer, men den

kan också ses som en strategi för ökad professionalisering. Om folkskolan fick ett högre anseende skulle detta få positiva effekter också på folkskollärarkyrkets status. I ett sådant perspektiv blir skolutveckling också ett fackligt intresse.

Organisation

Det högsta beslutande organet i Sveriges folkskolläraryrkeförbund var förbundskongressen, som samlades några dagar varje sommar. Kongressen valde förbundets styrelse, som hade sitt säte i Stockholm. Där fanns även förbundskansliet. Inom förbundsstyrelsen utsågs ett mindre arbetsutskott, vars medlemmar bodde i stockholmsområdet. Därför kunde utskottet sammanträda mera regelbundet än den stora styrelsen, vars medlemmar arbetade som folkskollärare runtom i landet. Förbundsstyrelsen skötte det löpande arbetet, gjorde uppvaktningar hos regeringen, riksdagen och skolmyndigheterna, förberedde ärenden till förbundskongressen samt verkställde kongressbesluten. Åren 1924–1939 var en särskild pressombudsman knuten till kansliet. Han skötte kontakterna med tidningspressen samt bevakade nyhetsrapporteringen om skolan och lärarna. Felaktiga uppgifter skulle dementeras eller korrigeras. Efterhand som det fackliga verksamheten växte anställdes även ombudsmän med placering i kansliet.

Regionalt var folkskolläraryrkeförbundet indelat i förbundskretsar, var och en med sin egen kretsstyrelse. Kretsarna motsvarade geografiska områden som till exempel landskap och län samt de större städerna. Förbundskretsarna valde ombud till förbundskongressen. Under kretsarna, det vill säga på lokalplanet, fanns ett stort antal spontant framväxna manliga lärarklubbar. Dessa var lösligt knutna till folkskolläraryrkeförbundet, men tycks i realiteten ha fungerat som lokalavdelningar. Syftet med klubbarna var att stärka sammanhållningen mellan de manliga folkskollärarna på orten. Flertalet lärarklubbar rapporterade sin verksamhet i förbundstidningen. Vanliga programslag var föredrag och diskussioner, företrädesvis om fackliga och pedagogiska frågor, samt studiebesök. Vidare förekom ett regelbundet utbud av sociala aktiviteter i form av festafstnar, utflykter, idrottsaktiviteter etcetera.

Tidning och årsbok

Folkskolläraryrkeförbundet utgav *Folkskollärarnas tidning* åren 1920–1956. Den utkom varje vecka och syftade till att föra ut förbundets politik samt att väcka opinion för denna. Av den anledningen satt redaktören alltid med vid förbundsstyrelsens och arbetsutskottets möten. *Folkskollärarnas tidning* bevakade även skol- och utbildningsfrågor i allmänhet samt tog emot artiklar och insändare från läsekretsens. Vid årsskiftet 1956/1957 sammanslogs folkskollärartidningen med *Sveriges folkskollärarinnors tidning*, som utgavs av Sveriges folkskollärarinneförbund. Sammanslagningen motiverades med att förbunden hade samma intressen samt att en tidning var billigare än två. Den gemensamma tidningen fick namnet *Lärartidningen*.

Folkskolläraryrkeförbundet utgav även *Folkskolans årsbok* åren 1921–1963. Den kan beskrivas som en årligen reviderad uppslagsbok med information om folkskolan. I den finns bland annat uppgifter om skolans ledning och organisation, lagstiftning och författningar, löne- och pensionsbestämmelser, lärarorganisationer, lärartidningar, lärarutbildning och skolstatistik. Vidare kan nämnas ett stående kapitel med

internationella utblickar samt en årskrönika. Efter förbundssammanslagningen 1963 övertogs årsboken av Sveriges Lärarförbund, men titeln ändrades till *Årsbok för skolan*.

Verksamhet

Förbundets viktigaste verksamhet var att bevaka medlemmarnas fackliga intressen. Därutöver bedrevs även en rättshjälpsverksamhet. Genom denna kunde medlemmar som hamnat i konflikt med sina arbetsgivare eller med föräldrar få råd och hjälp. Förbundet arrangerade också fortbildningskurser, framför allt i främmande språk. Flera av dessa genomfördes i Tyskland och England under sommarloven. Andra kurser vände sig till lärare som siktade på att bli skolledare eller som ville ha en djupare inskolning i det fackliga arbetet. Förhandlingsteknik blev ett viktigt inslag i utbildningen när lärarförbunden fick förhandlingsrätt år 1941. Folkskollärarförbundet hade även kontakter med lärarorganisationer i andra länder och det deltog i nordiska och internationella lärarkonferenser. Vidare kan nämnas att en sjukkasse för de egna medlemmarna startades 1938.

Läs mer

Standardverket när det gäller folkskollärarkåren är det av SAF utgivna bokverket *Svenska folkskolans historia*. Framställningen är dock återhållsam när det gäller kårens fackliga agerande. Orsaken till detta torde vara att SAF inte ville att folkskollärarna skulle förknippas med gruppegoistiska intressen. De fackliga frågorna är däremot tydligt framskrivna i Viola Rohdins och Gunvor Larsson-Utas bok *Alla tiders folkskollärarinnor*. Ledmotivet i denna är lärarinnornas och Sveriges folkskollärarinneförbunds agerande. Breda, fackliga översikter finns också i Gösta Liréns tvåbandsverk *Facklärarna i skolans och arbetsmarknadens perspektiv*. På det vetenskapliga planet har folkskollärarkårens fackliga agerande skildrats av Christina Florin och Göran Sparrlöf. Christina Florin har i sin avhandling *Kampen om katedern* beskrivit och analyserat de på 1800-talet framväxande motsättningarna mellan manliga och kvinnliga folkskollärare i kombination med kårens begynnande professionaliseringssträvanden. Relationen mellan de manliga och kvinnliga folkskollärarförbunden och de fackliga frågor som aktualiserades i denna har skildrats av Göran Sparrlöf i avhandlingen ”*Vi manliga lärare*”.

Folkskollärarnas tidningar

Förutom de nämnda översikterna finns få studier om enskilda fackliga frågor och tvistefrön. En sätt att få information om sådana är att med utgångspunkt från lärartidningarna söka vidare i de olika lärarorganisationernas arkiv, det vill säga i TAM-Arkiv. SAF: s språkrör var *Svenske lärartidning*, som utgavs mellan åren 1881 och 1946.

Sveriges folkskollärarförbund utgav *Folkskollärarnas tidning* åren 1920–1956 och Sveriges folkskollärarinneförbund hade *Lärarinneförbundet* som sitt organ. Den började utges år 1915, ändrade namn till *Sveriges folkskollärarinnors tidning* år 1945 och sammanslogs med *Folkskollärarnas tidning* vid årsskiftet 1956/57. Den nya, gemensamma tidningen fick namnet *Lärartidningen*.

Referenser

Eriksson, Ernst (1942). "Folkskollärarnas organisationssträvanden." I Ett skolsekel. Minnesskrift utgiven med anledning av folkskolans 100-årsjubileum. Stockholm: Sveriges folkskolläraryrkeförbund.

Folkskolans årsbok (1921-1963). Stockholm: Sveriges folkskolläraryrkeförbund.

Florin, Christina (1987). Kampen om katedern. Feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860–1906. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Lirén, Gösta (1986, 1989). Facklärarna i skolans och arbetsmarknadens perspektiv, del 1 och 2. Stockholm: Svenska fackläraryrkeförbundet.

Rohdin, Viola & Larsson-Utas, Gunvor (1998). Alla tiders folkskollärarinnor, pionjärer & förbund. Stockholm: Sveriges läraryrkeförbund.

Sparrlöf, Göran (2007). "Vi manliga lärare." Folkskolans lärare och lärarinnor i kamp om löner och arbetsområden 1920–1963. Linköping: Linköpings universitet.

Svenska folkskolans historia, del 3 (1941), del 4 (1940) och del 5 (1950). Stockholm: Sveriges allmänna folkskolläraryrkeförening.

Svenska folkskolans historia, del 6 (1971). Stockholm: Stiftelsen för förvaltning av Sveriges allmänna folkskolläraryrkeförenings tillgångar.

Artikeln har skrivits för webbplatsen Lärarnas historia och publicerades i mars 2010. För källreferens ange: Författare, Artikel titel, www.lararnashistoria.se, 2010.